

RESENS ATLAS DANICUS.

Af *Gunnar Knudsen**)).

Alle, som beskæftiger sig med Topografi, vil kende *Resens Atlas*. I næsten enhver Købstadshistorie støder man paa de kendte fugleperspektiviske Byplaner fra det 17de Aarhundrede, og Gang paa Gang anføres Oplysninger fra *Resens Atlas*. Materialet har hidtil været vanskeligt at benytte, da Værket ikke har foreligget udgivet, men man har været henvist til Haandskrifterne, og da selve Teksten er affattet paa Latin, har dette været en Hindring for mange Lokalhistorikere. Det var derfor sikkert en ganske udmærket Idé, Redaktør *Johannes Knudsen* i sin Tid fik, at udsende *Resens Atlas* i dansk Udgave; kun derved kunde Værket komme til fuld Nytte. Han begyndte i 1925 med at udgive Bornholm; i 1928 kom Helsingør og i 1929 Roskilde, mere naaede han ikke; han døde i 1929. Efter hans Død blev jeg opfordret til at fortsætte det paabegyndte Arbejde, og jeg har i Samarbejde med Bibliotekar *Chr. Behrend* i 1934 udsendt »Viborg Bispedømme« og i 1935 »Sydsjælland«. Efterhaanden skulde det vel lykkes at faa det hele udgivet; det vil tage mange Aar, men da Udgivelsen sker med Understøttelse af Carlsbergfondet, vil der forhaabentlig ikke blive Vanskeligheder af økonomisk Natur.

Peder Hansen Resen, Værkets Ophavsmand, blev født 1625, hans Fader *Hans Hansen Resen* havde været Rektor ved Herlufsholm 1621—24, blev senere Professor i København og døde som Sjællands Biskop. Hans Farfader var den kendte Biskop *Hans Poulsen Resen*, der ogsaa har nogen Tilknytning til Næst-

*) Foredrag paa Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde i Næstved 1936.

vedegnen, da han skænkede Herlufsholm et Stipendium til Underhold af 2 Disciple og desuden har forfattet de latinske Mindevers over Herluf Trolle og Birgitte Gøye, som endnu findes i Herlufsholms Kirke¹). Peder Hansen Resen var Jurist, men i Besiddelse af omfattende humanistisk Dannelse og nærere særlig Interesse for nordiske Studier. Han gjorde en glimrende Karriere, blev 1657 Professor i Elik, 1662 i Jura, blev 1664 Borgmester i København, 1672 Præsident sammesteds og Medlem af Statskollegiet og var fra 1669 Assessor i Højesteret. Han udfoldede en rig litterær Produktion, han udgav flere af de gamle Love, Vederlagsretten, flere Stadsretter, Erik Krabbes tyske Oversættelse af Jyske Lov samt Chr. II's Love, ligesom han deltog i Udarbejdelsen af Chr. V's danske Lov. Særlig Oldnordisk interesserede ham, han udgav Snorres Edda, Völuspaa og Hávmál med latinsk Oversættelse. Frederik den Andens Kronike var en Frugt af hans historiske Studier, og Inscriptiones Hafnensens af hans Samlerflid.

Hans største Arbejde var dog *Atlas Danicus*, der, som vi skal se, havde den Fejl at være for stort. Mange Aars Samlerflid var nedlagt i dette vældige Manuskript, der efter Afleveringen til Universitetsbiblioteket ses at have omfattet 39 Bind²). Af dette er dog ikke meget bevaret, kun Bindet om Bornholm³), et af de sjællandske Bind⁴), et mindre Bind om Møn⁵) samt et Bind, som hovedsagelig indeholder haandtegnede Kort⁶). Alt det øvrige gik op i Luer ved Universitetsbibliotekets Brand 1728. Men af de bevarede Rester kan vi danne os et Billede af, hvad Værket har indeholdt.

Det har hovedsagelig været en Materialsamling. Der har været en Mængde Afskrifter af Dokumenter, og disse Afskrifter

¹) I Salmonsens Lexikon hedder det fejlagtigt, at Peder Hansen Resen var Son af Biskop Hans Povlsen Resen.

²) Danske Magazin 4. R. VI p. 359.

³) Gl. kgl. Saml. 734 Fol.

⁴) AM 361 Fol.

⁵) AM 362 Fol.

⁶) AM 359 Fol.

vilde have haft stor Værdi, da Originalerne ofte er forsvundet siden Resens Tid. Ikke blot Kongens Arkiv har Resen udnyttet, men ogsaa Universitetsbiblioteket, som jo siden brændte⁷⁾, og tillige har han faaet Afskrifter fra lokale Arkiver⁸⁾ og fra Private. Han har ikke alene samlet Afskrifter af egentlige Breve, men ogsaa af Haandskrifter med historisk Indhold saavel i Prosa som i bunden Stil, Afskrifter af Bispekroniker og Klosterbøger, af Lovhaandskrifter og Gildes- og Lavsskraaer. Særlig har han lagt Vægt paa at faa samlet Afskrifter af Inskriptioner, og for Kirkers og Klosters Vedkommende har der været meget betydelige Afsnit herom, og da de Ligsten og Inventariegenstande, som har baaret Indskrifterne, i Tidens Løb i mange Tilfælde er gaaet til Grunde, vilde Resens Samlinger her have betydet meget for os, om de havde været bevaret fuldstændigt. Ja, der er Tilfælde, hvor hans Indskriftgengivelse har Betydning, selv om selve Genstanden findes endnu, det er saaledes Tilfældet med en Ligsten i Herlufsholm over Søstrene Anna og Sofie Grubbe⁹⁾; Indskriften er nu næsten udslidt, men var læselig paa Resens Tid, og kun gennem hans Gengivelse kan det fastslaas, hvad der har staaet paa den. Denne Ligsten har iøvrigt litterær Interesse, idet der findes to Viser om disse Søstre, udgivet med fyldig Kommentar af H. Grüner Nielsen¹⁰⁾. Havde Udgiveren kendt Ligstenen, var Kommentaren sikkert blevet endnu omfangsrigere.

Overhovedet er intet historisk eller geografisk Stof, som har Tilknytning til et eller andet Sted, blevet forbigaaet. Han har med Flid excerperet den trykte Litteratur, saavel den danske som den fremmede, og der citeres lange Stykker fra Saxo, Hvitfeldt, Pontanus, Stephanius, Lyschander, Arent Berntsen, Jonas

⁷⁾ En Del af de i Resen: Viborg Bispedømme p. 99 flg. meddelte Aktstykker maa saaledes stamme fra Universitetsbiblioteket, at domme efter Stephanius' Registratur i Danske Magaz. 6. R. I, p. 27, som jeg senere er blevet opmærksom paa.

⁸⁾ Saavel Herlufsholms Arkiv som Næstved Byarkiv er benyttet, se Resen. Sydsjælland p. VIII.

⁹⁾ Resen, Sydsjælland p. 68, 73.

¹⁰⁾ Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblade VI p. 5—12.

Coldingensis, Vedel og Ole Worm samt en Række fremmede historiske og geografiske Forfattere¹¹⁾. Set med vore Øjne er dette ikke af større Værdi, vi har jo som Regel Adgang til selve de citerede Værker, men ogsaa her hænder det, at han har bevaret noget, som ellers er gaaet til Grunde; saaledes findes der i Afsnittet om Herlufsholm et Digt om Herluf Trolle af *Isak Mouritsen Gilleleje*, taget fra en 1561 i Rostock trykt Digtsamling om Helsingør, den eksisterer vistnok ikke mere paa noget Bibliotek¹²⁾.

Til dette store Afskrivnings- og Ekscerperingsarbejde har Resen haft megen Medhjælp, det ses af de mange forskellige Skrivelser, man kan paavise i Haandskrifterne. Personlig har Resen foretaget en vis Tilrettelægning, han har egenhændig forsynet mange af Stykkerne med Overskrifter og latinske Indledninger. Denne Tilrettelægning tyder nærmest paa, at det oprindelig maa have været hans Hensigt at udgive hele Materialsamlingen i sit fulde Omfang, og han maa ogsaa tidlig være begyndt paa at tilvejebringe Billedstof. De kobberstukne Byplaner har nemlig foreligget allerede 1677, da der er trykt særligt Titelblad til dem med dette Aarstal, det skal vi senere vende tilbage til. Men selve Værket kom ikke i Trykken. Formodentlig har han selv set det umulige i at faa udgivet alle disse nogle og tredive Bind og overvejet Muligheden af en forkortet Bearbejdelse. Helst vilde han vel have gjort det selv, men da han havde saa mange forskellige Embedspligter, har han ikke kunnet overkomme det. Syv Aar efter at Kobberstikkene forelaa, traf han derfor Aftale med Præsten *Johan Brunsmann* om at foretage denne Bearbejdelse, der skulde nedbringe Værkets Omfang til syv Bind, og paa tre Aar havde Brunsmann tilendebragt sit Arbejde, i 1687 laa det færdigt, og efter at Resen havde foretaget en Gennemgang og lagt sidste Haand paa det, laa det i 1688 færdigt til Tryk.

¹¹⁾ Over Resens efter Datidens Forhold kolossale Bibliotek foreligger et trykt Katalog: *Bibliotheca Reseniana* (1685), som tillige viser, at Resen har ejet en stor Mængde Haandskrifter. Hans Bibliotek skænktes til Universitetsbiblioteket og brændte 1728.

¹²⁾ Resen, Sydsjælland p. 78.

Imidlertid døde Resen, inden Trykningen var begyndt, og det blev ikke til noget. Som en Slags Prøve havde han dog i 1675 udsendt Samsøs Beskrivelse, det eneste, der er udkommet, idet man jo ikke kan henregne »Inscriptiones Haffnienses« (1668) til Atlas Danicus.

Da Johan Brunsmann gjorde dette Arbejde for Resen, var han Præst ved Vartov. Han havde tidligere, i Aarene 1668—77, været Rektor i Herlufsholm, og allerede paa dette Tidspunkt havde Resen været i Forbindelse med ham. I 1673 havde Resen nemlig sendt ham en Afskrift af Erik Lams Gavebrev af 1140 og bedt ham se efter, om den var rigtig. Det gjorde Brunsmann ogsaa, han sammenlignede den med Rasmus Daws Gengivelse i Klosters Gavebog af 1528, og det viste sig, at den fraset en ubetydelig Afvigelse stemte ordret overens med denne. Men saa fandt han det originale Brev frem i Skolens Arkiv — det ligger der endnu — og sammenholdt Afskriften med dette, og det viste sig da, at Rasmus Daws Gengivelse vrimlede med Unøjagtigheder. Brunsmann tog nu en omhyggelig Afskrift af Originalen, gjorde en Række Noter hertil og sendte det til Resen med en Undskyldning for at Besvarelsen havde taget saa lang Tid; det var dog ikke hans Skyld, eftersom Forespørgselen først var kommet ham i Hænde den 4. Sept., og han derfor ikke kunde svare før den 5. Sept., Dagen efter, og han underskriver sig som Hr. Præsidentens ydmyge Tjener¹³⁾.

Det er dog nok mere hans sagkyndige Haandskriftbehandling end hans ydmyge Tjenersind, der har henledt Resens Opmærksomhed paa ham og resulteret i deres senere Samarbejde. Men den omgaaende tjenstvillige Besvarelse havde selvfølgelig sine store Fordele ved et Samlerarbejde som dette. Overalt hvor Resen har spurgt, har han uden Tvivl mødt samme Imødekommenhed, som jo er faldet naturlig, naar det var den indflydelsesfulde Embedsmand, der spurgte.

Overhovedet burde den højere Topografi, som kræver Samvirken af mange Mennesker, kun drives af særlig indflydelsesrige Personligheder. En saadan Mand var senere Frederik den

¹³⁾ Resen, Sydsjælland p. 31.

Syvendes Kabinetssekretær, *Jens Peter Trap*, alt hvad han spurgte Præsterne og Amtmændene om, fik han omgaaende tjenstvilligt besvaret, hvorfor — ja spørg mig ikke om det, men sandt er det. Vi andre derimod, som har skullet fortsætte hans Værk, har saa tit maattet spørge forgæves.

Vi vender tilbage til Brunsmænd. Han var en meget lærd Mand, en fremragende Latiner, og udfoldede en omfattende Skribentvirksomhed. Han var en orthodox Theolog og stærkt polemisk anlagt — han var ikke for ingenting Nordmand af Fødsel —, han kæmpede for den rene Lære, kendt er saaledes hans mislykkede Forsøg paa at bevæge Lægen Nicolaus Steno, der var gaaet over til Katolicismen, til at vende tilbage til Luthers Lære. Mest berømt er han dog blevet for sin Bog om Køge Huskors.

I sin Behandling af Atlas Danicus tilførte han det noget af sit eget. Under Næstved og Herlufsholm er der paavist mange Stykker, som han har tilføjet, han var jo i særlig Grad stedkendt, da han som omtalt havde været Rektor paa Herlufsholm. I flere Tilfælde drejer det sig dog om ret betydningsløse Episoder, som strengt taget ikke burde tages med i et Værk som dette, som Fortællingen om Bonden, der paa Skovtyveri blev dræbt af den Gren, han selv savede af, eller Disciplen, der en Aften 1669 gik fuldkommen rask i sin Seng og næste Morgen blev fundet død i den, eller Pigen fra Næstved, som iført sine smukkeste Klæder hængte sig i et Træ nede ved Aaen netop paa den Dag, da hendes Bejler holdt Bryllup med en anden Kvinde. Han fortæller ogsaa om en Discipel, der for at opnaa en god Hukommelse med sit eget Blod forskrev sig til Satan og puttede Brevet ind i et Hul i Muren, hvor det blev fundet af en anden Discipel og bragt til Rektor. »Man holdt en offentlig Bedefest, hedder det, men intet Ondt vederfores Eleven, og den Ondes Rænker blev besejret og tilintetgjort, men det Hul, hvori det ugudelige Brev var stukket ind, kunde i lang Tid derefter tilstoppes med saa stor Omhu, det skulde være, men man fandt altid kort Tid efter, at det atter var aabnet«. — Her maa vi jo huske paa, at det var ham, som skrev Køge Huskors; Sagen har aabenbart interesseret ham levende.

Blandt hans Tilføjelser findes mange af rent kirkehistorisk Art; her var han bevandret som ingen anden og citerer ikke sjældnen fremmed teologisk Litteratur og kommer med polemiske Udfald mod Katolicismen.

Nu er det saa heldigt, at vistnok hele Brunsmands Bearbejdelse af Resens Atlas er bevaret, fire Bind endog i hans originale Affattelse¹⁴⁾, de tre andre i Afskrifter. I de Dele, som foreligger fra hans egen Haand, kan man ofte ligefrem følge hans Forlæg; han sætter gerne i Marginen Henvisninger til Atlas Danicus med Sidetal, saaledes at man kan danne sig et Skøn over Størrelsen af de tabte Haandskrifter; det lader sig paavise, at det tabte Sjællandsbind, som i hvert Fald omfattede Vordingborg, Præstø, Store-Heddinge, Køge, Skælskør, Korsør, Kalundborg, Holbæk og Nykøbing, har udgjort mindst 383 Sider, og at Byerne Køge og Kalundborg har haft en særlig udførlig Behandling, den førstnævnte paa over 100 Sider¹⁵⁾. Man ser ogsaa, at han omgrupperer Stoffet noget. Besparelserne opnaar han ved en haardhændet Sammentrængning af Kildematerialet; i Stedet for Dokumentafskrifterne refereres Indholdet, og samme Behandling faar Indskrifterne, de skrumper tit ind til Anførelse af et Navn og et Par Bemærkninger om det paagældende Mindesmærkes Art. Mere liberal er han i Reglen overfor det litterære Stof, det Omraade, hvor vi helst havde set Besparelserne, Lærdommen foretrækkes for Stofsamlingerne.

Uagtet Brunsmænd saaledes anvendte 3—4 Aars flittigt Arbejde paa denne Omarbejdelse af Atlas Danicus, fik han som sagt aldrig den Glæde at se det udgivet. Heller ikke Eftertiden har altid paaskønnet det efter Fortjeneste; i det nye biografiske Lexikon, hvor Dr. Bjørn Kornerup skriver en Biografi paa 2 Sider over ham, nævnes Atlas Danicus ikke med et Ord.

Hvorfor blev det ikke trykt, har man spurgt. *Christen Sørensen Thestrup* siger i Rinds Herreds Krønike¹⁶⁾, at Grunden skulde

¹⁴⁾ Næmlig E don. var. 20 Fol., E don. var. 21 Fol., E don. var. 23 Fol. og Ny kgl. Saml. 1087 Fol.

¹⁵⁾ Resen, Sydsjælland p. VI.

¹⁶⁾ Haandskrift fra c. 1740, Ny kgl. Saml. 756 4°, meddelt i Uddrag af O. Nielsen i Dske Saml. II p. 279.

være den, »at om en Fjende engang kom i Danmark, at deraf ej skulde have Oplysning om Landets Beskaffenhed, hvortil den Holstenske Atlas ofte bruges« — »men (tilføjer Thestrup) sligt synes kuns en utidig Frygt, thi om Fjenden kom i Landet, fandt han vel Reede udj at gjøre Ondt den foruden!«

Ved Holstenske Atlas sigtes til *Danckwerths* Beskrivelse af 1652, det er et Folioværk i kolossalt Format og vejer flere Kilo, det har i hvert Fald ikke været nogen særlig praktisk Bog til Brug i Felten.

Det er naturligvis noget Vrovl, at det skulde være af militære Grunde, at Resens Atlas ikke blev trykt; havde man fra Statens Side haft Betænkeligheder, havde man ikke støttet Resen i Forarbejderne under den Motivering, at dette Værk angaar det gemene Bedste, som det blandt andet skete i et aabent Brev af 14. Juni 1687¹⁷⁾. Men det er en folkelig Forklaring, vi staar overfor. Der gik endog det Sagn — samme Thestrup fortæller det¹⁸⁾ — at hele Værket skulde være blevet trykt i kun 6 Eksemplarer. Det falder jo i Traad med den populære Opfattelse af, at det var noget som ikke maatte blive alment tilgængeligt og udsættes for at falde i Fjendens Hænder. Men Thestrup tror dog ikke paa det, han erklærer nemlig, at han aldrig har set noget af disse 6 Eksemplarer. Og vi tør dristig sige, at de aldrig har eksisteret.

Efter Resens Død 1688 søgte hans Enke, *Anne Meier*, at faa sin Mands efterladte Arbejde udgivet, hvad hun ligefrem var forpligtet til i Henhold til testamentarisk Bestemmelse, men uagtet det nu var nedskrevet til syv Bind, var det dog for omfangsrigt til at hun økonomisk kunde magte Udgivelsen. Efter kyn-dige Mænds Raad blev det da overdraget til den unge theologiske Kandidat *Christen Nielsen Aarslev* at forkorte det yderligere, saaledes at det kun vilde fylde tre Bind. Han maatte forpligte sig til ikke at modtage nogen Ansættelse, saalænge dette Arbejde stod paa¹⁹⁾, og det lykkedes ham ogsaa i Løbet af 3½ Aar at

¹⁷⁾ se ndfr. p. 157.

¹⁸⁾ Danske Samlinger II p. 280.

¹⁹⁾ Kontrakten trykt i Danske Magazin 4. R. VI p. 355.

faa Bearbejdelsen tilendebragt²⁰⁾. Men imidlertid var Enken ogsaa død, og saa var der ingen, som tog sig af det: Værket forblev for stedse utrykt.

Aarslevs Bearbejdelse er, som paavist af *Ellen Jørgensen*²¹⁾, bevaret i sin Helhed og efter al Sandsynlighed i hans originale Manuskript²²⁾. Den er hovedsagelig bygget over Brunsmands Redaktion og repræsenterer en yderligere Forkortelse, men det ses, at han undertiden maa have brugt det store Atlas Danicus, og at han har gravet Stof frem, som Brunsmænd havde udeladt. Iovrigt har han ført Værket à jour og nævner Navne paa nye Præster, Rektorer og andre Embedsmænd, som var kommet til efter Afslutningen af Brunsmands Bearbejdelse. De rent beskrivende Afsnit ved Købstæder, Slotte o. lign. er undertiden fyldigere og kan bygge paa Selvsyn, men meget Nyt er der dog ikke. Karakteristisk for ham er hans svulstige Sprog, han anvender sjældne latinske Ord og komplicerede grammatiske Konstruktioner, hvor Brunsmænd udtrykker sig mere jævnt.

Disse tre Stadier i Atlas Danicus' Udviklingshistorie, der først er blevet helt klarlagt ved Ellen Jørgensens Haandskriftundersøgelser, maa man derfor regne med, naar man staar overfor et Resen-Haandskrift. De talrige senere Afskrifter lader sig alle indordne under disse Grupper. Vanskeligst stiller det sig med det mest benyttede af dem, det store syvbinds Haandskrift Uldall 186 Fol., det indeholder ofte blandede Tekster, hvor ved Afskrivningen den ene Redaktion er suppleret efter den anden, ligesom der ogsaa undertiden findes to »Beskrivelser« af samme Købstad, da i Reglen Brunsmands og Aarslevs.

Noget af det allerværdifuldeste ved Resens Atlas er hans Billedmateriale, og navnlig de kobberstukne Byplaner. Deres Nøjagtighed er ganske vist ofte blevet omdisputeret, men her maa det ikke glemmes, at Datidens Opmaalingsteknik var mindre

²⁰⁾ Prof. W. Worm kvitterer ^{2/6} 1692 for Modtagelse af Manuskriptet, Danske Magazin 4. R. VI p. 356.

²¹⁾ Hist. Tidsskr. 9. R. V p. 193 flg.

²²⁾ E. don. var. 19 Fol., AM 360 Fol. og Gl. kgl. Saml. 735 Fol.

fuldkommen end i vore Dage, man stillede ikke de samme Krav som nu. Planerne er skitse-mæssigt udført paa Øjemaal og i Hovedtrækkene rigtige, og da det i Almindelighed er vore ældste Byplaner, maa vi være taknemlige for dem, selv om vi maa nære Tvivl om den absolutte Nøjagtighed, naar vi gaar i Detaljer.

Spørgsmaalet om, hvorledes disse Planer er blevet til, er endnu ikke endeligt besvaret. Der er en gammel Tradition om, at de skulde være tegnede af de Landmaalere, som opmaalte Landet ved Christian den Femtes Matrikulararbejde 1682—83. Den stammer fra den tidligere nævnte Christen Sørensen Thestrup, som i »Danmarks og Norges Krigs-Armatur«, der udkom 1756, giver en nedsættende Bedømmelse af de Landmaalere, som virkede ved dette Arbejde, og (p. 419) skriver: »Ja, hvor slette de vare i deres Kunst, ses end ydermeere heraf, at da P. Resen, som er bekjendt, havde foretaget sig at skrive en Dansk Atlas, og til den Ende havde tilforhandlet sig af den Holstenske Mathematico, Johann Meyer, hans over Danmark, efter Kongl. Befaling, forfærdigede Geometriske Land-Carter, fandt han for nodig, ogsaa at ville have Aftegning over Kiøbstæderne, hvortil han formaaede disse Landmaalere, at aftegne ham alle Kiøbstæderne, hvilke han lod stikke i Kobber og trykke, hvoraf endnu klarlig ses disse Tegningers Urigtigheder, og at de, som dem have aftegnet, ey allene ikke have forstaaet Geometrien; Men endog neppelig vidst til Visse, hvor Øster og Vester var.«

Thestrup fortæller saa meget Sludder, og dette kan i hvert Fald ikke være rigtigt, for Kobberstikkene forelaa 1677²³⁾, og Matrikelsopmaalingen skete 1682—83. Ogsaa ad indirekte Vej lader det sig vise, at Byplanerne er ældre end 1682; Vordingborg-planen²⁴⁾ viser Slottet for Prins Jørgens store Byggearbejder 1671—73, og maa følgelig være tegnet før 1671. Det er altsaa ikke disse Landmaalere, som har udført Arbejdet.

Det er rigtigt, at Resen havde købt Mejers Kortmateriale i 1674 — Thestrup²⁵⁾ siger: for 100 Rigsdaler, hvilket ikke har

²³⁾ Et trykt Titelblad til Samlingen bærer dette Aarstal.

²⁴⁾ Resen, Sydsjælland p. 82 Note 1.

²⁵⁾ Danske Samlinger II p. 277.

været dyrt — og i 1675 ansøgte han om toldfri Indførsel af 1000 Ris Papir til Trykning af de Mejerske Kort²⁶⁾ — et ubegribelig stort Kvantum — og 1677 foreligger altsaa Tryk af 109 Kobberplader. Der kunde da være stor Rimelighed for, at Kobberstikkene er udført efter Mejers Kort. I hvert Fald har Mejers Kort tydelig været Forbilledet for de jyske haandtegnede Landkort, som findes i AM 359 Fol., hvad P. Lauridsen har paavist²⁷⁾, og ligeledes for det kobberstukne Kort over Møn²⁸⁾. Dertil kommer, at Byplanerne i teknisk Henseende viser betydelig Lighed med de af Mejer tegnede Byplaner, som findes i Danckwerths Beskrivelse af Slesvig-Holsten. For saa vidt stemmer det altsammen, men der er en Vanskelighed. Medens vi ellers ikke kender danske Byplaner fra Mejers Haand og derfor er afskaaret fra at drage Sammenligninger, findes der i AM 361 Fol. et haandtegnet Kort over Næstved fra 1658²⁹⁾, ikke signeret, men dog saa karakteristisk i sin Tegnemaade, at ingen, som kender Mejers Kort, vil nære den ringeste Tvivl om, at det er udarbejdet egenhændigt af ham — og det er saa forskelligt fra Kobberstikket, at det er fuldkommen udelukket, at det kan være Forlægget. Paa det eneste Punkt, hvor vi har Muligheder for at føre Beviset, brister altsaa det hele; er det da ikke Mejers Købstadplaner vi har for os?

Blandt de 109 Kobberstik fra 1677 var ogsaa andet end Købstadplaner, der var enkelte Landkort. Det kunde jo tænkes, at Resen netop sigtede til Landkortene, da han 1675 søgte om Tilladelse til at indføre Papir til Trykning af de Mejerske Kort. Spørgsmaalet er, om der var andre Muligheder for at skaffe Materiale til Byplanerne. Nu ved vi, at alt Kobberstikarbejdet blev udført af *Johan Huusmann*, en dygtig Kobberstikker, som 1680 blev ansat som Universitets-Kobberstikker, foruden at han havde andre Bestillinger, ja, det var ham, der fandt paa, at København skulde have Gadebelysning, han fik senere opsat 523 Tran-

²⁶⁾ Københavns Diplomatarium VI p. 652.

²⁷⁾ Hist. Tidsskr. 6. R. I p. 328.

²⁸⁾ F. Bojsen, Af Møns Historie III p. 84.

²⁹⁾ Resen, Sydsjælland p. 5.

lygter, blev Direktør for Belysningsvæsenet og hævdede aarlig 4 Rd. af hver Lygte hos Grundejerne — og han blev Inspektør for Vægterne i København, men han havde altsaa ogsaa Tid til at lave Kobberstik³⁰⁾. Der er jo den Mulighed, at han ogsaa kan have udført Tegningerne. Han var ikke ukendt med Opmaaling, for Resen akkorderede 1687 med ham, at han paa Grundlag af nye Opmaalinger skulde udarbejde 8 Kort over Øerne³¹⁾ — ganske sikkert har han ikke anset de Mejerske Kort for at være gode nok, Mejer havde ikke faaet gjort saa meget ved Øerne som ved Jylland. Den 14. Juni 1687 udstedtes der et kongeligt Pas for Johan Huusmann, hvor der gives ham Lov til at rejse om og foretage Opmaalinger overalt i Landene, og det befales alle Embedsmænd at bistaa ham efter Evne³²⁾. Denne Opmaaling blev dog vistnok ikke til noget, da Resen døde i 1688, men det viser dog, at Huusmann kunde bruges til at optage Kort i Terrænet³³⁾.

Jeg kan ikke se rettere, end at der efter Erfaringerne med Næstvedkortet er Grund til at tvivle om Mejers Andel i Byplanerne, og jeg peger paa Johan Huusmann som en Mulighed, idet jeg haaber, at det efterhaanden kan lykkes at komme Sagen nærmere, eftersom Undersøgelserne ved den fortsatte Udgivelse skrider frem.

Der findes i Resenhaandskrifterne enkelte Korrekturafttryk af Kobberpladerne, saaledes til Planerne over Næstved og Store-Heddinge³⁴⁾. Det fremgaar heraf, at det oprindeligt har været Meningen at anvende de flotte Tavler, der som Regel staar i Hjørnerne af Stikkene, til at anbringe Dedikationer til fornemme Personer; Korrekturen af Næstvedkortet bærer en latinsk Tilsegnelse til *Rasmus Vinding*, og Store-Heddinge Kortet er dedi-

³⁰⁾ Om Huusmann se O. Nielsen, *København Historie* V p. 97—99, 182.

³¹⁾ *Danske Magazin* 4. R. VI p. 354.

³²⁾ *København Diplomatarium* VII p. 179.

³³⁾ Efter Resens Død havde Huusmann vistnok paatænkt at udgive Kobberstikkene i sit eget Navn; et trykt Titelblad (Provetryk) fra 1695 tyder herpaa (*Bibliotheca Danica* II p. 602).

³⁴⁾ Resen, *Sydsjælland* p. 2, Note 5 og p. 89, Note 1.

ceret til *Thomas Fuiren*; alt dette er overstreget paa Korrektur-
ren, og paa de endelige Kort er Rammerne udfyldt med Signatur-
forklaringer. Endvidere er Signaturforklaringerne paa Korrektur-
kortene anbragt med Bogtryk, men paa de endelige Kort er
dette erstattet med kobberstukne Typer. Paa Korrekturen af
Næstvedkortet savnes Sankt Peders Kirkes Vaaben, hvad der er
gjort Bemærkning om, og paa det endelige Kort findes Vaabenet
paa den anviste Plads.

Ialt 113 Kobberplader har sammen med det øvrige Materiale
til Resens Atlas været afleveret til Universitetsbiblioteket³⁵⁾, hvor
de næppe kan have undgaaet at lide Skade ved Branden 1728;
efter Branden blev 96 Plader overført til den kongelige Material-
gaard³⁶⁾. 4 Plader er dog endnu bevaret paa Universitetsbiblio-
teket, Næstved, Kalundborg, Nyborg samt Prospektet af Frede-
riksborg paa Frederik II's Tid.

Foruden Kobberstikkene var der afleveret 59 Træstykker til
Universitetsbiblioteket³⁷⁾; disse er naturligvis brændt til Aske.
Aftryk af en Del af dem findes indklæbet i adskillige Haand-
skrifter, særlig i Aarslevs. Det er blevet paavist, at Resen maa
have erhvervet de originale Støkke fra Worms Monumenta Da-
nica, alle Runestengtegningerne; *Knud Hendriksen* har undersøgt
Aftrykkene for mig og erklærer, at det er ganske afgjort, at de
maa være taget med selve Worms Klichemateriale³⁸⁾.

De Tegninger, der findes i forskellige Resen-Haandskrifter,
navnlig i det store Uldall 186 Fol., er ofte, navnlig i dette, meget
smukt udførte, men de er, som paavist af Johannes Knudsen,
sekundære i Forhold til Stik og Træsnit, og har derfor ingen
Kildeværdi, hvor det gamle Materiale er bevaret. Der er dog
Tilfælde — det viste sig ved Udgivelsen af Viborg Bispedømme —

³⁵⁾ saa mange Plader var der i hvert Fald i Dodsboet efter P. H. Resen,
se Danske Magazin 4 R. VI p. 357.

³⁶⁾ men 91 Plader synes i 1743 at være afhentede i Materialgaarden
paa Foranstaltning af Universitetsbibliotekaren (Danske Saml. II p. 280).

³⁷⁾ Danske Magazin 4. R. VI p. 359.

³⁸⁾ Resen, Viborg Bispedømme p. XI.

hvor der kun er bevaret saadanne sekundære Tegninger, og der maa man jo nøjes med dem.

Ligesom *Ole Worm* i sin Tid havde henvendt sig til Gejstligheden om at indsamle historisk-antikvariske Oplysninger, benyttede Resen ogsaa Præsterne til at samle Oplysninger — og samme Vej fulgte iøvrigt ogsaa de følgende Tidens Topografer: *Jessen*, *Pontoppidan* og *Trap*. Resen henvendte sig gennem Bisperne gentagne Gange til Præsterne, i 1666, 1681 og 1686, og der er sikkert kommet en Masse Oplysninger frem, at domme efter alt det, han har spurgt om. Det er dog næsten altsammen gaaet til Grunde. Bevaret er dog en af *Peder Syv* taget Afskrift af Indberetningerne 1666 fra Stevns Herred, som jeg har udgivet i Resens Atlas, Sydsjælland. Man ser her, at Resens Forespørgsel er blevet omsendt Herredet igennem fra Præst til Præst — det var vistnok efter gammel Sædvane Degnen, der i saadanne Tilfælde maatte gaa Postbud, saa i Lærerstanden har Resen muligvis ikke været populær — Forespørgslen er gaaet Herredet rundt i Solens Retning og er blevet hurtig ekspederet, flere af Præsterne har besørget den ganske omgaaende, idet de kun har anvendt een Dag til Besvarelsen, andre har taget sig noget bedre Tid og faaet gjort noget mere ved den. Paa 25 Dage havde den været Herredet rundt.

Indberetningerne fra Stevns giver en fortrinlig Stikprøve paa, hvad der kunde komme frem ved stedlig Assistance, det er Oplysninger af allerstørste Værdi for det topografiske Studium. Nu er det meget uheldigt, at vi ikke har bevaret det Sjællandsbind af det store Atlas Danicus, hvor disse Indberetninger var indarbejdede, saa vi er afskaaret fra at se, i hvilket Omfang Resen har udnyttet dem. Vi har kun Brunsmands og Aarslevs forkortede Redaktioner, og her er saa godt som intet af dette interessante Stof kommet med. Det, der er medtaget, er givet i en meget forkortet Form; der er et Eksempel paa, at Forkortelsen er blevet saa stærk, at Meningen bliver uklar. Det hedder i Indberetningen, at Holtug Kirke »ligger ganske høyt och muren vit begreben, ganske vanskelig at offrstige, kand menis, at det saa schall vere gjort i fordøm tid, mens Venderne brugte derisz

maect herpaa, da kunde aff landssotterne [ø: Indbyggerne] rytterere [ø: retirere] sig paa denne kiercegaard nogle 1000 mand, och der vere nogenledis i beschiermelse indtill videre succurtz³⁹⁾.

Det bliver i den forkortede Gengivelse til: In parrochia Holtugensi coemiterium adeo amplum est, ut aliquot millenos commode capere possit homines — d. v. s. i Holtug Sogn er Kirkegaarden saa stor, at den med Lethed kan rumme — capere — nogle Tusinde Mennesker. Alle Biomstændigheder udelades, saa det er forstaaeligt, at Udgiverne af Danmarks Kirker⁴⁰⁾ har oversat det ved, at nogle Tusinde Mennesker let kunde begraves der! Men det har jo oprindeligt aldrig været Meningen. Jeg nævner kun dette for at anskueliggøre, hvor skadelig en forkortende Bearbejdelse kan virke.

Et stort Tab er det derfor, at disse Tusinder af Indberetninger er gaaet til Grunde.

Jeg skal slutte disse Bemærkninger om Resens Atlas med at udtale, at Udgivelsen, som nu er begyndt, vil blive fortsat som hidtil i mindre Hæfter af forskelligt Omfang og i tilfældig Orden, men alle saaledes nummererede, at de tilsidst vil kunne udgøre et stort samlet Værk paa syv Bind, de ca. 500 Sider, der nu foreligger, er vel ikke mere end en Syvendedel af Værket. Det vil derfor tage mange Aar at faa det frem, da Udarbejdelsen kræver megen Tid. Der har i et Par Tilfælde været truffet Aftaler med de stedlige historiske Samfund, hvorved disse har faaet Eksemplarer til deres Medlemmer til en meget billig Pris; naar Værket alligevel skal trykkes, er det muligt at forøge Oplaget i fornødent Omfang og levere billige Eksemplarer. Hvis derfor nogle af Amtssamfundene maatte være interesserede, kunde der meget vel træffes en Ordning, saaledes at der ved Udgivelsen foretoges saadanne Delinger, at Publikationerne kom til at dække Foreningernes Opland, saavidt det er muligt uden at bryde Værkets Ordning i det hele taget. Og da Rækkefølgen ikke spiller nogen Rolle, vil man for saa vidt kunne imødekomme

³⁹⁾ Resen, Sydsjælland p. 109.

⁴⁰⁾ Danmarks Kirker, Præsto Amt p. 385.

ethvert rimeligt Ønske; det næste Hæfte kan ligesaa godt blive fra Jylland som fra Øerne. Personlig vil jeg være interesseret i en Ordning, hvorved Værket kan komme ud til alle de mange, som har Brug for det som Kilde for deres lokallhistoriske Studier, uagtet det takket være de bevilgede Tilskud skulde være muligt at udgive Værket uafhængigt af saadanne Hensyn. Jeg skal kun henstille til de Samfund, der maatte være interesseret i et Samarbejde, at træffe Aftale herom i god Tid forinden de maatte have Brug for en saadan Publikation, da Tilrettelæggelse og Udarbejdelse som sagt tager lang Tid.